

UKRAIŃSKI KRYM A ROSYJSKIE INTERESY. GEOSTRATEGICZNE I GEOPOLITYCZNE ZNACZENIE KRYMU NA PRZESTRZENI WIEKÓW

By zrozumieć, jaki wpływ na Krym, Autonomię Krymską i na samą Ukrainę, a w efekcie na stosunki rosyjsko-ukraińskie miała i ma obecnie mniejszość rosyjska, zamieszkująca ten region, należy przybliżyć w kilku słowach historię jej obecności na terenach Półwyspu Krymskiego.

Tereny Ukrainy ukształtowała wielowiekowa historia i tradycja. Pierwsze dokumenty, w których użyto tej nazwy datuje się na wiek XII. Słowo „Ukraina” oznaczało ziemie kresowe. W XVII wieku ziemie Księstwa Kijowskiego przyjęły nazwę Mała Ruś. Obejmowała ona swym zasięgiem Ruś Czerwoną, Wołyń i Podole, bez Naddnieprza i Sycy Zaporoskiej. W tych czasach zamieszkiwali te tereny Moskale, określanymi jako „ruscy”, dlatego Rusini coraz częściej identyfikowali się z nazwą „Ukraińcy”. „Ruś Kijowska była pierwszym tworem w rodzaju państwa na terenie dzisiejszej Ukrainy, powstałym w IX wieku”¹. Ukraina powstała więc na pograniczu stepów i osiedli ruskich. Od XVI do XVII wieku obejmowała obszar między rzekami Dońcem i Dniestrem. Rzeki te były bardzo istotne z geostrategicznego i geopolitycznego punktu widzenia, ponieważ wpływały do Morza Czarnego. Fakt ten był powodem ciągłych walk i trwającego przez wieki konfliktu o ziemie ukraińskie pomiędzy Chanatem Krymskim, Wielkim Księstwem Moskiewskim, Rzeczpospolitą i Turcją.

Co do terenów Półwyspu Krymskiego, jako pierwsi osiedlili się tam Kimejczycy i Taurowie, aby następnie, w VII wieku p.n.e. ich miejsce zajęli przybyli z terenów Iraku – Scytowie. W VI i VII wieku powstawały pierwsze miasta i faktorie. Zakładali je Grecy, którzy wnieśli wiele zasług w rozwój Krymu. Od X do XIII wieku na Półwyspie panowanie objęli Tatarzy².

Pod koniec XIII wieku Morze Czarne otoczone było kręgiem miast portowych, które powstały w większości na fundamentach dawnych kolonii greckich.

¹ E. Toczek, *Wstęp do: Konstytucja Ukrainy uchwalona na piątej sesji Rady Najwyższej Ukrainy 28 czerwca 1996 roku*, Warszawa 1999, s. 3.

² S. Chazbijewicz, *Tatarzy krymscy. Walka o naród i wolną ojczyznę*, Oficyna Wydawnicza LIKON, Poznań–Września 2001, s. 15–25.

Stanowiły one swoiste „bramy” do bogactw, jakie dawał Wschód. Na szeroką skalę rozwijała się wymiana handlowa. Opierała się głównie na płótnie bawełnianym, lnie i konopiach, suknie, futrach, skórach lisów, kun, owiec i krów, zbożu, pszenicy, proso i ryżu, oliwkach, orzechach laskowych i włoskich, maśle, opium, wosku pszczelim, winie i araku, pieprzu i innych przyprawach, a przede wszystkim jedwabiu. Chan krymski i koczowniczy Tatarzy Nogajowie czerpali również znaczne profity ze sprzedaży porwanyh wieśniaków chrześcijańskich. Należy zaznaczyć, iż gospodarka Krymu, większej części północnego stepu i wyżyn Kaukazu, opierała się wtedy w dużej mierze na handlu ludźmi³.

Krym zaczął odgrywać ważną rolę w polityce Rosji już w średniowieczu. Rosja zabiegała o Krym w zmaganiach z Turcją. W okresie od XIII do XIV wieku Półwysep Krymski stanowił część mongolskiej Złotej Ordy. Kiedy Złota Orda rozpadła się, w 1427 roku powstał Chanat Krymski, nad którym od 1475 roku zwierzchnictwo sprawowało Imperium Osmańskie. Ostatecznie Chanat krymski także upadł, kiedy to caryca Katarzyna II, 19 kwietnia 1783 roku ofensywnie zajęła Krym i włączyła go do Rosji. Krym był ciągle atakowanym terenem, ponieważ stanowił, a nawet nadal stanowi, geostrategiczny punkt nad Morzem Czarnym, dzięki któremu Rosja mogłaby utrzymywać wpływy w Europie Wschodniej, a w efekcie może nawet i na całym świecie. W XVIII wieku zdobycie Krymu oznaczało dominację geostrategiczną, dlatego też Rosja ponownie weszła w konflikt z Turcją. Niezmiennie zależało jej na zdominowaniu całego basenu Morza Czarnego. W 1783 roku udało jej się osiąść miasto krymskie Chersones, któremu rok później zmieniono nazwę na Sewastopol. Rozpoczął się intensywny rozwój miasta pod względem militarnym. Jak łatwo się domyślić, wszystko za sprawą Rosji, która miała w tym działaniu własny interes. W starożytności i ówczesnie miasto dysponowało doskonałymi, naturalnymi przystaniami, znajdującymi się w zatokach. Zadecydowało to o zbudowaniu w Sewastopolu nowego dużego portu. Założycielem samego miasta był najemnik angielski, późniejszy pierwszy dowódca Floty Czarnomorskiej kontradmirał Thomas McKenzie. Warto w tym miejscu wspomnieć kilka słów o Flocie, ponieważ od tamtych czasów, do dziś, jest ona narzędziem polityki rosyjskiej na Krymie. Powstała 22 stycznia 1783 roku, na podstawie ukazu Katarzyny II. Przed wojną krymską Sewastopol miał być główną bazą Floty Czarnomorskiej i drogą do opanowania tureckich Bałkanów, Kaukazu i zniszczenia Porty Otomańskiej. Czas przed wojną krymską, był to czas inwestycji militarnych, takich jak: baterie dział w nadbrzeży, porty, admiralicja. W 1808 roku powstała pierwsza stocznia, a dwa lata później pierwszy okręt o nazwie „Krym”.

³ Tamże, s. 15–25.

Dla Rosji posiadanie Krymu to nie tylko profity płynące z jego potencjału gospodarczego. Dużą rolę odgrywa także położenie. Rosja od zawsze kierowała się założeniem, że kiedy posiadzie Krym, zdobędzie następnie wpływy na Ukrainie, a jeśli je zdobędzie, następnym krokiem będzie jej inkorporacja do rosyjskiego terytorium i tworzenia wielkiego imperium rosyjskiego. Tak było w wieku XVIII i tak też jest współcześnie. Choć sytuacja polityczna, uwarunkowania są inne, to cel powiększania zasięgu władzy – niezmienny.

Rok 1783, to nie tylko rok powstania Floty. To również rok, w którym Kozacy zostali przypisani do ziemi, a Ukrainę wcielono w terytoria Rosji. Oficjalne przyłączenie Krymu do Rosji miało miejsce 18 lutego 1784 roku. Ta data zapoczątkowała również długotrwałe i tragiczne w skutkach akcje przesiedlania ludności tatarskiej⁴. „W chwili zajęcia Krymu przez Rosjan mieszkało tam około 300 tys. ludności. Byli to głównie Tatarzy (78%) i społeczności tatarsko – języczne (Karaimi, Krymczacy). Mniejszości chrześcijańskie – Ormianie i Grecy skupiały się w miastach i monastyrach. Rosjanie całkowicie zmienili tę grupę etniczną. Grupą dominującą na Krymie mieli być chrześcijanie, ale tylko Rosjanie. Innym chrześcijanom kazano przenieść się do Azowa i Kubania – to właśnie wtedy wysiedlono z terenów górskich całą chrześcijańską ludność – wszystkich Greków (do Mariupola), znaczną część Ormian (do Rostowa nad Donem) oraz inne ludy, w tym prawdopodobnie także Gotów”⁵.

Należy wspomnieć, że już od czasów aneksji – rząd rosyjski stosował wobec Krymu swoistą politykę kolonialną. Władze rosyjskie chcąc objąć panowanie nad tym regionem, dokonywały wielu aktów wandalizmu działających na naturę psychiczną społeczeństwa. Dążyły one do zniszczenia pomników tatarskiej kultury, aby w ten sposób doprowadzić do zatarcia przeszłości historycznej półwyspu. Ponadto represjonowano ludność tatarską, stosując różnego rodzaju nakazy administracyjne. Likwidowano wolności religijne, prowadzono masową rusyfikację, zmuszono ludność do emigracji. Systematycznie niszczone dobytek Tatarów, ich dziedzictwo kulturowe, całą ich cywilizację. Masowe przesiedlenia były rozciągnięte w czasie, trwały kilkadziesiąt lat. Już na tym przykładzie widać, co Rosja była w stanie zrobić dla opanowania odpowiadającego jej regionu. Najgorsze represje spotkały ludność tatarską. Przesiedleń dokonywano w kilku fazach. W latach 1774–1796 wypędzono ludność z 687 wsi, około połowę z tych wsi potem całkowicie zniszczono. Około 80 tysięcy Tatarów wyemigrowało do Turcji, gdzie ulegli asymilacji. Pierwszą z wielkich emigracji była ta z 1783 roku. Wtedy to do 1790 roku półwysep opuściło niespełna 300 tysięcy ludności tatarskiej. Przesiedlenia odbywały się na ogromną skalę przede wszystkim w XIX wieku. W latach 1860–1863 Krym opuściło około

⁴ Na podstawie: <http://www.eastway.pl/historia+krymu> (dostęp: 20.12.2009).

⁵ <http://www.eastway.pl/historia+krymu+aneksja+rosyjska> (dostęp: 28.12.2009).

181 177 Tatarów. Za E. Kirimalem autorka podaje, że w latach 1783–1902 z Krymu wysiedlono 1–1,5 mln Tatarów⁶. Natomiast, korzystając ze źródeł tureckich podaje on liczbę około 1–1,2 mln uchodźców. Następne emigracje to lata 1902–1903, kiedy odchodziło około 600–800 osób w ciągu dnia. Według różnych danych, wysiedlonych zostało około półtora miliona ludzi z Kaukazu i Krymu, których duża część umarła w drodze lub zaraz po przybyciu na miejsce zsyłki. „Według jednego z oszacowań ludność Krymu zmniejszyła się o jedną czwartą, a populacja wyżyn Kaukazu nawet trochę bardziej”⁷. Emigranci tatarscy z Krymu kierowali się zazwyczaj na ziemię państwa osmańskiego do Dobrudży, Anatolii, czy Bułgarii. Omawiany tu proces masowych wysiedleń trwał aż do około 1920 roku, natomiast kolejne miały miejsce już po drugiej wojnie światowej.

Jak już podkreślano wcześniej, Krym dla Rosji od dawna był strategicznym terenem, zarówno pod względem gospodarczym, jak i politycznym. W XIX wieku Rosja postawiła sobie za cel opanowanie Stambułu i pobliskich cieśnin, ażeby uzyskać dostęp do Morza Śródziemnego, co otworzyłoby drogę do opanowania, w następnej kolejności, Półwyspu Bałkańskiego, a w efekcie przejście panowania nad całym Morzem Czarnym. Jednakże w tym czasie mocarstwowe ambicje oraz sprzeczność interesów z innymi państwami charakteryzowały nie tylko Rosję, ale także takie państwa jak Francja, Austria, czy Wielka Brytania. Jako pierwsza przeciwna aspiracjom rosyjskim okazała się Austria. Traktowała ona Bałkany jako teren własnej ekspansji polityczno-gospodarczej. Rosja zagrażała także Wielkiej Brytanii, w przedmiocie jej szlaku komunikacyjnego nad Bosforem, rozwijającego się handlu z Bliskim Wschodem i powiązań z Indiami. Francja, zważywszy na taki stan rzeczy, również nie pozostawała obojętna. Także temu państwu zależało na zwiększeniu swoich wpływów na Bliskim Wschodzie. Każde z tych mocarstw łączył wspólny cel – utrzymanie Turcji w słabej kondycji, jakiej przysporzyła jej wojna z Egiptem w latach 1839–1840 oraz uzależnienie jej od siebie. Największe do tego predyspozycje miała Rosja, będąca przewodnikiem w handlu czarnomorskim. Miała ona także kontrolę nad eksportem zboża do Wielkiej Brytanii poprzez kraje, które znajdowały się wtedy pod jej protektoratem: Mołdawię i Wołoszczyznę. Rosja dysponowała szerokimi wpływami, a co za tym idzie, stwarzała niebezpieczeństwo dla handlu brytyjskiego. Wielka Brytania, przeciwna ekonomicznemu panowaniu rosyjskiemu w Turcji, próbowała zmniejszyć rosyjskie wpływy nad Bosforem. Wzajemne licytowanie się tych państw doprowadziło w 1853 roku do wojny krymskiej, którą osta-

⁶ E. Kirimal, *Narodowa walka krymskich Turków*, „Rocznik Tatarów Polskich”, Rada Centralna Związku Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej, t. 1, Gdańsk 1993, s. 66.

⁷ A. W. Fisher, *Emigration of Muslims from the Russian Empire in the Years after the Crimean War*, „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas”, t. 35, nr 3 (1987), s. 356.

tecznie zakończył marcowy kongres pokojowy w Paryżu w 1856 roku. Wśród wielu postanowień traktatu na uwagę zasługuje fakt, iż ustalono neutralność Morza Czarnego, zakaz pływania na nim okrętów wojennych i utrzymywania wojskowych arsenałów morskich na wybrzeżach. W ten sposób Czarnomorskie More stało się strefą całkowicie zdemilitaryzowaną. Zakaz wstępu na wody miały nawet jednostki marynarki rosyjskiej i tureckiej. Ważnym postanowieniem jest także zwrócenie Rosji Sewastopola i innych miejscowości krymskich. Mołdawia i Wołoszczyzna miały zostać terytoriami autonomicznymi⁸. Jeśli chodzi o bilans rosyjski, wojna ta miała istotne znaczenie, ponieważ zmniejszyła potęgę tego kraju na Bliskim Wschodzie. Rosja utraciła swoje wpływy polityczne w akwenie Morza Czarnego. Okazała się państwem słabym pod względem militarnym, przegrała wojnę krymską. Jednak „w kilkanaście lat po zakończeniu wojny [cesarstwo] uzyskało jedynie zgodę na posiadanie co najwyżej sześciu kanonierek w celu utrzymania ładu na wodach przybrzeżnych”⁹. Lata 1853–1856, czyli lata tak zwanej wojny krymskiej, były nieszczęśliwym okresem dla Półwyspu Krymskiego. Wojna przyniosła duże straty materialne i ekonomiczne nie tylko dla mieszkańców Krymu, ale także dla niego samego. Okupacja części terytorium Krymu, zwłaszcza w okolicach Eupatorii, doprowadziła do wielu szerczących się na wielką skalę grabieży, gwałtów, represji. Po wojnie krymskiej zmianie uległa także liczba ludności Krymu. Na samym Półwyspie znajdowało się 550 tys. mieszkańców, z czego Rosjan było 182 tys. (65%), Tatarów 198 tys. (36%), Ukraińców 65 tys. (11,8%)¹⁰.

Kolejnym przykładem charakteryzującym rosyjski wpływ na obszarach półwyspu była pierwsza wojna światowa. Wzmoczone dążenia emancypacyjne Tatarów oraz coraz silniejsze ruchy niepodległościowe w Kijowie wpłynęły na kwestię przynależności Krymu po upadku caratu. Tatarom zależało w początkowej fazie tylko na autonomii kulturalnej, ale później, widząc sprzyjające okoliczności, zaczęli walczyć o pełną niepodległość. 26 listopada 1917 roku, korzystając z pogorszenia się stosunków politycznych między Rosją a Krymem, zebrany w Bakczysaraju Kurultaj ogłosił niepodległość Krymu. W odpowiedzi na ten czyn bolszewicy, w wyrazie niezgody, zainicjowali bitwę na Krymie w styczniu 1918 roku i rozbili siły tatarskie. W skutek bitwy, Sewastopol okrzyknięto ośrodkiem władzy radzieckiej, a Krym występował od 22 marca 1918 roku pod nazwą Taurydzka Socjalistyczna Republika Radziecka (Советская Социалистическая Республика Тавриды).

⁸ Na podstawie: C. King, *Dzieje Morza Czarnego*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2006.

⁹ F. N. Gromow i in., *Tri wieka rossijskogo flota*, St. Petersburg 1996, t. 1, s. 210.

¹⁰ J. Kozakiewicz, *Rosja w polityce niepodległej Ukrainy*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1999, s. 134.

Rozpadła się jednak po około miesiącu. Przełomową datą był 18 listopada 1921 roku, gdy utworzono Krymską Autonomiczną Socjalistyczną Republikę Radziecką (Крымская Автономная Советская Социалистическая Республика), będącą częścią Rosyjskiej Federacji SRR¹¹. W kolejnym etapie dążeń niepodległościowych Krymu, 24 listopada 1917 roku zwołano Konstytuante, czyli Kurultaj i przyjęto konstytucję, ogłaszając niepodległość Krymskiej Republiki Ludowej. Powołano rząd zwany Dyrektoriatem, składający się z przedstawicieli narodowych organizacji oraz podejmowano pozostałe działania, pozwalające nowopowstałemu państwu poprawnie funkcjonować. Działania te jednak zdały się na nic, bo już około pół roku później, 21 marca 1918 roku Sowнарком¹² w Symferopolu proklamował Radziecką Republikę Krymu. Już 25 czerwca nowy szef Sulikiewicz wydał w imieniu swojego gabinetu deklarację odnośnie zatwierdzenia języków urzędowych na Krymie, którymi były: tatarski, rosyjski i niemiecki. Ponadto, deklarowano prowadzenie polityki równowagi pomiędzy narodowościami Krymu, aby nie doprowadzić do niepotrzebnych walk i starć na podłożu etnicznym. Niedługo potem, 18 października 1921 roku powstał kolejny twór pod nazwą Krymskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, jako część Rosyjskiej Federacji SRR. Ustanowiona została ona dekretem Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych: „Ustanowić Autonomiczną Krymską Radziecką Socjalistyczną Republikę jako część RFSSR w granicach Półwyspu Krymskiego z istniejących okręgów: dżankojskiego, eupatoryjskiego, kerczeńskiego, sewastopolskiego, symferopolskiego, teodozyjskiego i jałtańskiego [treść tą podpisali: Przewodniczący WCIK– M. Kalinin, Przewodniczący SNTK– W. Uljanow (Lenin), Sekretarz WCIK– A. Enukidze]. 18 października 1821 roku”¹³.

10 stycznia 1922 roku Krymowi zagwarantowano poszanowanie niezawisłości, całkowitą swobodę w sprawach wewnętrznych i uznano za język urzędowy na Krymie oprócz języka rosyjskiego – język tatarski (krymsko tatarski). Dlatego też w tym okresie flaga KASRR zawierała skróty nazwy państwa zapisane w dwóch językach: rosyjskim (cyrylicą) i krymskotatarskim (pismem arabskim). Stolicą Krymskiej ASRR został Symferopol. Procentowa ilość narodowości Krymu w 1926 roku przedstawia się następująco: ogółem było 714 tys. mieszkańców, wśród których 77 tys. (10,8%) stanowili Ukraińcy, 301 tys. (42,2%) Rosjanie oraz 179 tys. (25%) Tatarzy¹⁴.

¹¹ Na podstawie: <http://www.eastway.pl/historia+krymu+poczatek+XXw>. (dostęp: 20.12.2009).

¹² Jest to Rada Komisarzy Ludowych USRR.

¹³ S. Chazbijewicz, *Tatarzy krymscy. Walka...*, dz. cyt., s. 61.

¹⁴ P. Eberhardt, *Przemiany narodowościowe na Ukrainie w XX wieku*, Obóz, Warszawa 1994, s. 90.

W kwietniu 1944 roku nastąpiła kolejna fala masowych przesiedleń Tatarów Nadwożańskich i Tatarów Krymskich, a także Ormian, Bułgarów i Greków. Wydarzenie te odbywały się na niespotykaną skalę, co przyniosło ze sobą decyzję Prezydium Rady Najwyższej RFSSR o przekształceniu Krymskiej ASRR w Obwód Krymski RFSSR, do czego doszło w czerwcu 1945 roku. Było to działanie zaplanowane. Władze radzieckie, aby zniwelować braki ludnościowe po wojnie 1944 roku, poprowadziły kolejną akcję przesiedleńczą, tym razem na Półwysep Krymski. Ludność napływała z obwodów: podolskiego, żytomierskiego, kijowskiego i innych. Właściwa część przesiedleń to lata 1949–1960, kiedy to na Krym przybyło około 100 tys. osadników. Ze względów geostrategicznych i geopolitycznych, w roku 1948, władze rosyjskie nadały Sewastopolowi autonomię, co w rzeczywistości oznaczało pełne podporządkowanie tego terenu Rosji¹⁵.

Po II wojnie światowej losy Krymu były podobne do losów reszty ZSRR. Mimo że Krym przyłączono do RFSSR, to nadal był on w obszarze gospodarczym Ukraińskiej SSR, w zakresie szlaków transportowych, handlowych, dostaw energii elektrycznej, czy też surowców energetycznych. Z tych powodów przekazano Krym Ukrainie. 19 lutego 1954 roku, w rocznicę trzystulecia unii perejaślowskiej, Nikita Chruszczow, jako przedstawiciel władzy radzieckiej, wyrzekł się Krymu na rzecz USRR, na prawach odvodu. W tym czasie gest zwrotu Krymu Ukrainie nie miał większego znaczenia poza podporządkowaniem instancji partyjnych na Krymie Komitetowi Centralnemu Komunistycznej Partii Ukrainy. Natomiast, gdy rozpadł się Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, decyzja ta była przyczyną wielu problemów w relacjach dwustronnych między Ukrainą i Rosją.

Po rozpadzie ZSRR, w sytuacji rzeczywistej niepodległości Ukrainy, Rosjanie na terenie całej Ukrainy stanowili mniejszość narodową, natomiast na Krymie byli większością (70% ludności). Fakt ten sprawił, iż Rada Najwyższa w Rosji anulowała w 1992 roku dekret Chruszczowa. Ukraina nie uznała tej decyzji i w kwietniu 1992 roku Parlament Ukraiński, na mocy ustawy, przyznał Krymowi autonomię. Niestety, już po czterech miesiącach została ona zawieszona i dopiero prawie dwa lata później przywrócona. Jak się potem okazało, decyzja Chruszczowa nie była korzystna dla Rosji, ponieważ w jej wyniku, po rozpadzie ZSRR, 90% zaplecza Floty Czarnomorskiej znalazło się na terytorium Krymu. Dlatego też Rosja zawarła z Ukrainą układ, dotyczący dzierżawy swojej bazy w Sewastopolu na 20 lat. Był to aneks do Traktatu o przyjaźni, dobrym sąsiedztwie i współpracy z 1997 roku. Jak się łatwo domyślić – kolejny sposób strategicznego zagrania Rosji, aby w przyszło-

¹⁵ Na podstawie: <http://www.eastway.pl/deportacja+tatarow+krymskich> (dostęp: 18.01.2010).

ści trzymać Ukrainę w szachu (o czym słyszymy dziś niemal na każdym kroku, gdy mowa o stosunkach rosyjsko – ukraińskich).

Po rozpadzie ZSRR, znaczącej zmianie uległy stosunki międzynarodowe w regionie czarnomorskim. Efektem tego jest wzmożone zainteresowanie większej liczby graczy areną międzynarodową. Powstały nowe państwa (Rosja, Ukraina, Azerbejdżan, Mołdawia, Armenia), nowe organizacje międzynarodowe. Nadal istotne znaczenie pełni od dawna interesująca się tym regionem Turcja. Łatwo zauważyć, że dla Ukrainy dostęp do Morza Czarnego to w rzeczywistości jedyny skuteczny klucz handlowy do krajów śródziemnomorskich oraz wyłączna droga, którą mogą odbywać się przewozy morskie.

Rosja, z uwagi na swoje pobudki do posiadania dostępu do Morza Czarnego oraz opanowania obszaru Półwyspu Krymskiego, próbuje systematycznie i skutecznie wpływać na sytuację na Krymie, wyznaczając do Rady Najwyższej Krymu swoich reprezentantów. Jak wiadomo, nie sprzyja to przyjaznym stosunkom rosyjsko-ukraińskim.

Mimo, że Rosja stara się zachować pozory państwa przyjacielskiego, nastawionego pokojowo, to także w czasach nam współczesnych formułuje roszczenia również w stosunku do stolicy Krymu – Sewastopola. W rozmowach pokojowych, mających na celu ukształtowanie pewnego rodzaju współpracy, ciężko było dojść do porozumienia, a przede wszystkim problemem było doprowadzenie do samego spotkania głów zainteresowanych państw. Etapem rozstrzygającym po siedmiu odwołanych wizytach prezydenta Rosji na Ukrainie były dni 28 i 29 maja 1997 roku, kiedy to doszło do podpisania przez premierów państw 14 międzyrządowych porozumień, a 31 maja został podpisany przez prezydentów *Traktat o przyjaźni, współpracy i partnerstwie* oraz inne międzypaństwowe dokumenty. Potwierdzały one w swej treści suwerenność Ukrainy nad Sewastopolem oraz gwarantowały Rosji prawo do bazowania tam jej marynarki wojennej na okres co najmniej 20 lat. Niejasno uregulowana została kwestia rekompensaty dla Ukrainy za stacjonujące tam rosyjskie wojska oraz przebieg granicy między tymi stronami. Obecnie stacjonuje tam aż 70% Floty Czarnomorskiej. Treść rosyjsko-ukraińskiej umowy informowała, że Flota Czarnomorska powinna stacjonować w Sewastopolu do 2017 roku¹⁶, następnie trwały pertraktacje, aby przedłużyć jej obecność do 2042 roku. W efekcie, mimo wielu protestów władz ukraińskich, w zamian za tani rosyjski gaz ziemny – Kijów dał Moskwie gwarancje stacjonowania Floty Czarnomorskiej FR w Sewastopolu. W kwietniu 2010 roku doszło do przedłużenia czasu stacjonowania Floty o następne 25 lat, do 2042 roku. Transakcja ta miała jeszcze jedno ważne

¹⁶ Na podstawie: <http://wiadomosci.onet.pl/2158864,12,1,1,,item.html> (dostęp: 30.04.2010).

dla Moskwy znaczenie – na długo zamknęła Kijowowi drogę do NATO, ponieważ do Sojuszu nie przyjmuje się przecież krajów, na których terytorium znajdują się zagraniczne bazy wojskowe.

Aczkolwiek należy przyznać, że Flota to również wymierne korzyści dla ludności krymskiej. Rosjanie, dzierżawiąc Sewastopol co najmniej do 2017 roku płacili za tą możliwość około 100 mln dolarów rocznie. Sposób zapłaty był jednak niecodzienny, ponieważ nie dokonywał się w gotówce, a poprzez dostawy gazu, co było dla Ukraińców dużo korzystniejszym rozwiązaniem. Inne źródła podają, że kwota ta odejmowana była z długu ukraińskiego, jaki powstał po przyjmowaniu od Rosjan w latach 90. surowców energetycznych¹⁷. We Flocie Czarnomorskiej służy obecnie 25 tys. żołnierzy obsługujących 35 statków. Żołnierze stanowią część lokalnej społeczności¹⁸.

Choć niektórzy wiernie trwają przy twierdzeniu, że ukraińska konstytucja nie zezwala na przebywanie na jej terytorium obcych wojsk, to Sąd Konstytucyjny Ukrainy stwierdza, że Flota Czarnomorska stacjonuje tam na podstawie konstytucji Ukrainy, której punkt 14. przepisów przejściowych informuje, że jest możliwość wynajęcia baz wojskowych, będących na terytorium Ukrainy przez obce siły militarne. Musi być to dokonane w zgodzie z traktatami międzynarodowymi. Wynika z tego, że Sewastopol należy do Ukrainy, a jeśli Rosjanie są innego zdania, to nie mają w tym wypadku podstaw prawnych do utrzymywania Floty Czarnomorskiej na Krymie. Tymczasem posiada ona swoją główną bazę w pobliżu południowo-zachodniej granicy Półwyspu Krymskiego.

Istotną rolę za czasów świetności Floty pełnił aspekt militarny. ZSRR posiadał 4 floty w swoich Siłach Zbrojnych. Dysponowały dużą siłą rażenia i znacznym potencjałem, więc zostały odpowiednio rozlokowane: Flota Północna, Flota Pacyficzna, Flota Bałtycka oraz Czarnomorska. Ta ostatnia, oceniana jest zazwyczaj jako najslabsza, ze względu na swój potencjał bojowy. Ograniczenia Floty Czarnomorskiej wynikały także z warunków geograficznych w jakich się znalazła¹⁹.

Rosja, na przestrzeni wieków, za pomocą swego oręża, mocarstwowego zapędu do zdobywania coraz to nowych terenów oraz dzięki swej mniejszości w strategicznych dla niej państwach, mniej lub bardziej skutecznie manipulowała relacjami międzynarodowymi. Jeśli mowa o Ukrainie, znaczącym zagrożeniem geostrategicznym,

¹⁷ Na podstawie: <http://www.liberte.pl/component/content/article/114.html?ed=5> (dostęp: 29.04.2010).

¹⁸ Na podstawie: http://www.mojeopinie.pl/flota_czarnomorska_z_sewastopolu_do_gruzji,3,1234198671 (dostęp: 29.04.2010).

¹⁹ Na podstawie: W. Hreczaninow, *Flota niezgody*, „Nowa Europa Wschodnia” 2009, nr I [III], s. 31.

godzącym w jej interesy mogą być w dzisiejszych czasach elity polityczne Rosji, które są przeciwne wzmocnieniu się Ukrainy i działaniu jej jako jednego z istotnych mocarstw czarnomorskich. Obawy „wielkiego brata” nie są bezpodstawne – Ukraina może znacząco utrudniać realizację rosyjskich interesów zarówno na Morzu Czarnym jak również na Morzu Śródziemnym. Rosja nie chciałaby naruszenia obecnej równowagi sił, tym bardziej, że istnieje możliwość powstania unii bałtycko-czarnomorskiej. Mogłoby to poskutkować odizolowaniem jej od Europy i pozostawienia odosobnionej w świecie islamu, a do tego nie może dopuścić. Ukraina praktycznie od początku swojego istnienia uzależniona była ekonomicznie, gospodarczo, czy militarnie od Rosji. Godziło to w jej szeroko pojęte bezpieczeństwo i także teraz musi balansować na chwiejnej granicy, za którą grozi jej obecnie nacisk ekonomiczny ze strony Rosji. Rosja straszy „zakręceniem kurka” z gazem, czy ropą naftową, jeśli dochodzi do sytuacji spornej lub niejasnej. Takie działanie możemy rozpatrywać w kategoriach zmuszania Ukrainy do podejmowania z góry przewidzianych, założonych przez Rosję działań, wykonywania wcześniej ustalonych żądań.

Jak twierdzi T. Kuzio, „słabością państwa ukraińskiego, oprócz oczywistego, odziedziczonego po Związku Radzieckim niedorozwoju gospodarczego, był zarówno brak tradycji państwowości, w przemożny sposób wpływający na pozycje Ukrainy w stosunkach międzynarodowych, jak i słaba niejednolita tożsamość”²⁰. Podobnie sytuacja ma się na Krymie.

Konkludując, zauważyć należy, iż w realiach dzisiejszej areny międzynarodowej, regionem basenu Morza Czarnego interesują się nie tylko jego sąsiedzi, ale też nie-sąsiedzi. Region ten odzyskał bowiem swoje szczególne znaczenie geoeconomiczne z uwagi na przebiegające przez te tereny szlaki komunikacyjne. Nie mniej jednak znaczenie regionu Morza Czarnego wzrosło także z uwagi na fakt, że wpływa ono na bezpieczeństwo europejskie i stosunki transatlantyckie. Dzieje się to poprzez kilka kluczowych aspektów:

- a) ukierunkowanie się wektora bezpieczeństwa europejskiego z Europy Środkowej na wschód,
- b) występowanie zamrożonych konfliktów etnicznych powstałych po rozpadzie Związku Radzieckiego,
- c) położenie na granicy Europy i Azji, a co za tym idzie ułatwiony transport surowców energetycznych, ale także szczególne miejsce dla grup przestępczych zajmujących się przemytem ludzi, broni i handlem narkotykami,
- d) nieukształtowane w pełni młode państwa, które mogą stanowić strategiczny punkt dla przestępczości zorganizowanej lub działalności terrorystycznej

²⁰ T. Kuzio, *Ukraine. State and nation building*, Political Science, London–New York 1998, s. 147.

e) tradycyjne znaczenie geopolityczne tego regionu nie tylko dla Rosji, ale też dla Unii Europejskiej i dla NATO²¹.

Miejmy zatem nadzieję, że Federacja Rosyjska nie będzie jedynym zainteresowanym w tej grze, a inni aktorzy regionalni i globalni nadal będą odgrywać na tyle duże znaczenie i wykazywać tak ożywione zainteresowanie Krymem, że nie pozwolą mniejszości rosyjskiej, politykom rosyjskim, czy samej Rosji na zdominowanie tego równie pięknego, jak również owianego propagandą wielkiego brata regionu...

Bibliografia

- Chazbijewicz S., *Tatarzy krymscy. Walka o naród i wolną ojczyznę*, Poznań–Wrzesnia 2001.
- Eberhardt P., *Przemiany narodowościowe na Ukrainie w XX wieku*, Warszawa 1994.
- Gromow F. N. i in., *Tri wieka rossijskiego flota*, St. Petersburg 1996, t. 1.
- Hreczaninow W., *Flota niezgody*, „Nowa Europa Wschodnia” 2009, nr I [III].
- Gryz J., *Bezpieczeństwo w stosunkach transatlantyckich*, Adam Marszałek, Warszawa 2008.
- King C., *Dzieje Morza Czarnego*, Warszawa 2006.
- Kozakiewicz J., *Rosja w polityce niepodległej Ukrainy*, Warszawa 1999.
- Kuzio T., *Ukraine. State and nation building*, Political Science, London–New York 1998.
- Toczek E., *Wstęp do: Konstytucja Ukrainy uchwalona na piątej sesji Rady Najwyższej Ukrainy 28 czerwca 1996 roku*, Warszawa 1999.
- <http://wiadomosci.onet.pl/2158864,12,1,1,,item.html> (dostęp: 30.04.2010).
- <http://www.eastway.pl/deportacja+tatarow+krymskich> (dostęp: 18.01.2010).
- <http://www.eastway.pl/historia+krymu+poczatek+XXw> (dostęp: 20.12.2009).
- <http://www.liberte.pl/component/content/article/114.html?ed=5> (dostęp: 29.04.2010).
- http://www.mojeopinie.pl/flota_czarnomorska_z_sewastopolu_do_gruzji,3,1234198671 (dostęp: 29.04.2010).

²¹ Na podstawie: J. Gryz, *Bezpieczeństwo w stosunkach transatlantyckich*, Adam Marszałek, Warszawa 2008, s. 370–371.